

Open Schools Journal for Open Science

Vol 6, No 1 (2023)

Open Schools Journal for Open Science - Special Issue -Πρακτικά του «3ου Μαθητικού Συνεδρίου Έρευνας και Επιστήμης»

Διεπιστημονική προσέγγιση του συγγραφικού έργου του Βενιαμίν Λεσβίου

Μαρίτα Στεφανέλλη, Δέσποινα Ψωμαδέλλη, Ελευθέριος Παντέρμος, Μιχαήλ Άγγελος Δούκας, Φωτεινή Γιασά, Γεώργιος Κτιστάκης, Γεώργιος Καρυδιανάκης, Εβελίνα Νικολοπούλου, Νίκος Ζαρίφης, Αθηνά Κτιστάκη, Δημήτρης Σταμπόλης, Δανάη Ευθυμίου, Άρτεμις Βαρελά, Ειρήνη Πατέρα, Αθανάσιος Καλαμάτας, Μιχάλης Ανδρεαδέλλης, Σταυρούλα Δεμένεγα, Παύλος Αρβανίτης

doi: [10.12681/osj.32893](https://doi.org/10.12681/osj.32893)

Copyright © 2023, Μαρίτα Στεφανέλλη, Δέσποινα Ψωμαδέλλη, Ελευθέριος Παντέρμος, Μιχαήλ Άγγελος Δούκας, Φωτεινή Γιασά, Γεώργιος Κτιστάκης, Γεώργιος Καρυδιανάκης, Εβελίνα Νικολοπούλου, Νίκος Ζαρίφης, Αθηνά Κτιστάκη, Δημήτρης Σταμπόλης, Δανάη Ευθυμίου, Άρτεμις Βαρελά, Ειρήνη Πατέρα, Αθανάσιος Καλαμάτας, Μιχάλης Ανδρεαδέλλης, Σταυρούλα Δεμένεγα, Παύλος Αρβανίτης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Στεφανέλλη Μ., Ψωμαδέλλη Δ., Παντέρμος Ε., Δούκας Μ. Α., Γιασά Φ., Κτιστάκης Γ., Καρυδιανάκης Γ., Νικολοπούλου Ε., Ζαρίφης Ν., Κτιστάκη Α., Σταμπόλης Δ., Ευθυμίου Δ., Βαρελά Α., Πατέρα Ε., Καλαμάτας Α.,

Ανδρεαδέλλης Μ., Δεμένεγα Σ., & Αρβανίτης Π. (2023). Διεπιστημονική προσέγγιση του συγγραφικού έργου του Βενιαμίν Λεσβίου. *Open Schools Journal for Open Science*, 6(1). <https://doi.org/10.12681/osj.32893>

Διεπιστημονική προσέγγιση του συγγραφικού έργου του Βενιαμίν Λεσβίου

*Μαρίτα Στεφανέλλη, Δέσποινα Ψωμαδέλλη, Ελευθέριος Παντέρμος,
Μιχαήλ Άγγελος Δούκας, Φωτεινή Γιασσά, Γεώργιος Κτιστάκης,
Γεώργιος Καρυδιανάκης, Εβελίνα Νικολοπούλου,
Νίκος Ζαρίφης, Αθηνά Κτιστάκη, Δημήτρης Σταμπόλης,
Δανάη Ευθυμίου, Άρτεμις Βαρελά, Ειρήνη Πατέρα*
maritastefanel@gmail.com / despoinapsomadelli@gmail.com
yiasfay04@gmail.com / leffopan21@gmail.com
addoukas24@gmail.com / gkktist@gmail.com / rhydesmr@gmail.com
evelina.nikolopoulou@gmail.com / nikos.zarifis@gmail.com
athena25kay@gmail.com / d.stampolis4@gmail.com
efthimioudanae@gmail.com / artemvarel@gmail.com /
irenepatera3@gmail.com

Επιβλέποντες/ουσα Καθηγητές/τρια:

*Αθανάσιος Ι. Καλαμάτας (Θεολόγος), Μιχάλης Ανδρεαδέλλης (Φυσικός),
Σταυρούλα Δεμένεγα (Φιλολόγος), Παύλος Αρβανίτης (Χημικός)*
gzee11@otenet.gr / athkalamatas@gmail.com / michalis_andre@hotmail.com
/ stavroula-d@hotmail.com / pavlosar@yahoo.gr

Πρότυπο ΓΕ.Λ. Μυτιλήνης του Πανεπιστημίου Αιγαίου & 2^ο ΓΕ.Λ. Χαλανδρίου

Περίληψη

Η παρούσα εισήγηση αποπειράται τη συσχέτιση και το συνδυασμό των θεματικών του συγγραφικού - επιστημονικού έργου, ενός από τους σημαντικότερους Διδασκάλους του Γένους, του Βενιαμίν Λεσβίου, κατά την προεπαναστατική περίοδο (1759 –1829). Η διδακτική, συγγραφική και επιστημονική δραστηριότητά του κινήθηκε σε τέσσερα επιστημονικά πεδία: Μαθηματικά, Φυσική, Μεταφυσική και Ηθική. Στη εργασία μας επικεντρωνόμαστε στη διεπιστημονική προσέγγιση του έργου του Βενιαμίν Λεσβίου και, πως, αυτή η προσέγγιση μπορεί σήμερα να ενταχθεί και να εφαρμοστεί στα Νέα Προγράμματα Σπουδών του Λυκείου. Βασικό ερευνητικό ερώτημα είναι πως διδασκόμενα μαθήματα στο Λύκειο (Θρησκευτικά – Φυσική – Μαθηματικά – Φιλοσοφία – Ιστορία), μέσω της διεπιστημονικής προσέγγισης διδασκόμενων εννοιών, μπορούν να δώσουν απαντήσεις σε ζητήματα όπως: κόσμος, άνθρωπος, γνωσιολογία, αλήθεια, λογική, επιστήμη, συλλογισμοί. Τα προσδοκώμενα – αναμενόμενα αποτελέσματα είναι οι μαθητές/τριες να:

- α) αναγνωρίσουν την άμβλυση των ορίων ανάμεσα σε διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα (Θρησκευτικά – Φυσική – Μαθηματικά – Φιλοσοφία – Ιστορία),
- β) περιγράψουν τη σφαιρική μελέτη των παραπάνω θεμάτων καθολικού ενδιαφέροντος.

Λέξεις κλειδιά: Βενιαμίν Λέσβιος, Μαθηματικά, Φυσική, Μεταφυσική, Ηθική, Πανταχηκίνητον.

Εισαγωγικά

Στην εισήγησή μας επικεντρωνόμαστε στη διεπιστημονική προσέγγιση του έργου του Βενιαμίν Λεσβίου και, πως, αυτή η προσέγγιση μπορεί σήμερα να ενταχθεί και να εφαρμοστεί στα Νέα Προγράμματα Σπουδών του Λυκείου. Δεδομένου ότι, αυτά σταδιακά εδώ και μια πενταετία περίπου εισάγονται στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και τα οποία ως

Προγράμματα Διαδικασίας, κατά πολύ υπερβαίνουν τα παλαιότερα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, δείχνει πόσο αναγκαία για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι πια η διεπιστημονική προσέγγιση της γνώσης. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, πως η διδασκαλία όλων των μαθημάτων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, κάποια στιγμή πρέπει να ξεφύγει από τις πέδες του διδακτικού μονολόγου και να προσαρμόζεται σε μετανεωτερικές οπτικές, όπου οι μαθητές θα έρχονται αντιμέτωποι με νέες δυσκολίες, θα διασχίζουν νέους σταθμούς στην οικοδόμηση των δεξιοτήτων και ικανοτήτων τους, στοχεύοντας στη διανοητική διέγερσή τους.

Είχαμε την τύχη και τη χαρά να μελετήσουμε εκτενή αποσπάσματα από τα εξής έργα του Βενιαμίν Λεσβίου: *Στοιχεία Αριθμητικής* (Βιέννη 1818), *Γεωμετρία* (Βιέννη 1820), *Στοιχεία Μεταφυσικής* (Βιέννη 1820), *Στοιχεία Ηθικής* (Αθήνα 1994), *Στοιχεία Φυσικής*, Πανταχρόνιου (Αθήνα 2017).

Ακολουθήσαμε τη διερευνητική μέθοδο, η οποία είναι ανοικτή στην έρευνα και στοχεύει στην κριτική στάση των παραπάνω ερευνώμενων εννοιών. Τα προσδοκώμενα – αναμενόμενα αποτελέσματα ήταν: μέσα από το έργο του Βενιαμίν Λεσβίου α) να αναγνωρίσουμε την άμβλυση των ορίων ανάμεσα σε διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα - μαθήματα (Μαθηματικά – Φυσική – Φιλοσοφία – Ιστορία - Θρησκευτικά), και β) να περιγράψουμε τη σφαιρική μελέτη των παραπάνω εννοιών που σ' αυτά διδάσκονται, εννοιών καθολικού επιστημονικού ενδιαφέροντος.

Οι προτάσεις μας

Ο Βενιαμίν Λέσβιος θεωρούμε τα Μαθηματικά πολύ σημαντική επιστήμη: *«αφαίρεσον τα μαθηματικά από τη Γης, και θέλεις ιδεί τον άνθρωπον ερπύζοντα επί της Γης, χωρίς να δυνηθή να υψωθή από της γηϊνης επιφανείας, ούτε να εξέλθῃ εκ της πατρίδος αυτού»*. Εδώ, σαφέστατα, πρόκειται για μια αντίληψη που θεωρεί ότι η μαθηματική επιστήμη θέτει τις βάσεις, όπου ο άνθρωπος μέσω της λογικής και της πρωτοκαθεδρίας της ορθολογικής σκέψης μπορεί να φτάσει στη γνώση των πραγμάτων του κόσμου. Εκείνη η ρήση του Πλάτωνα: *«μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσὶτω»*, την οποία εισήγαγε στη διδασκαλία του ο

Βενιαμίν, για πολλούς σήμερα μαθητές, μπορεί να αποτελέσει ένα από τα βασικότερα κίνητρα, ούτως ώστε να αγαπήσουν τη Γεωμετρία και τα Μαθηματικά. Κι αυτό το στηρίζουμε στο εξής: είναι αδύνατον η σημερινή εκπαίδευση να μην λαμβάνει σοβαρά υπόψη το πρότυπο της ορθολογιστικής αντίληψης της γνώσης, που δια της επαγωγικής μεθόδου, προσφέρει η Ευκλείδεια Γεωμετρία. Εξού και το ιδιαίτερο βάρος στη Γεωμετρία που, στη διδασκαλία του έδωσε ο Βενιαμίν, εκδίδοντας τα *Στοιχεία της Γεωμετρίας* του Ευκλείδη, προσπαθώντας με αυτό τον τρόπο να περάσει στους μαθητές του μαθηματικές γνώσεις, μέσω βιωματικών συλλογισμών προερχόμενοι από την καθημερινή ζωή.

Η εποχή του Βενιαμίν χαρακτηρίστηκε από πάμπολλες αψιμαχίες μεταξύ διαφόρων επιστημονικών κλάδων, καθώς τότε η καλπάζουσα εξέλιξη της επιστήμης είχε ήδη καταστήσει σαφές πως παλαιότερες γνώσεις για το σύμπαν και τον άνθρωπο ήταν θέμα χρόνου να καταρριφθούν από νεότερες. Τα πολλά κενά που είχαν διαπιστωθεί στην επιστημονική γνώση του ανθρώπου ήρθαν να καλύψουν πρωτοπόροι της εποχής. Μεταξύ τους και ο Βενιαμίν. Με την πρωτοποριακή ακόμη και σήμερα θεωρία του, με το όρο «*Πανταχηκίνητο*», στόχο είχε να ενοποιήσει διάφορους τομείς της Φυσικής, θέτοντας παράλληλα τα θεμέλια για να εδραιωθεί αργότερα ο όρος «*ενέργεια*», που έφερε επανάσταση στο χώρο των φυσικών επιστημών. Τι ακριβώς είναι το «*Πανταχηκίνητο*»; Για να γίνει κατανοητή η φύση του πρέπει να οριστούν δύο έννοιες: αυτή του *αιθέρα* κι αυτή της *ενέργειας*. Ο *αιθέρας* λεγόταν πως αποτελεί ένα υλικό, το οποίο γεμίζει τον κενό χώρο του σύμπαντος (στα αρχαία χρόνια χαρακτηριζόταν το πέμπτο θεμελιώδες στοιχείο της φύσης, μαζί με τον αέρα, τη φωτιά, το νερό και τη γη). Αν και ο *αιθέρας* εν τέλει αποδείχθηκε πως δεν υπάρχει, η θεωρία αυτή συντέλεσε στην πρόοδο, αργότερα της επιστημονικής γνώσης γύρω από το σύμπαν. Η *ενέργεια*, αν και δύσκολο να οριστεί, μπορεί να θεωρηθεί η ικανότητα ενός σώματος να παράγει έργο. Το «*Πανταχηκίνητο*», λοιπόν, μπορεί να θεωρηθεί μία έννοια ενδιάμεση των δύο, μία νεότερη εκδοχή του *αιθέρα* και, ταυτόχρονα, ένας πρόγονος της *ενέργειας*. Σύμφωνα με τον ορισμό του, πρόκειται για «*ένα ρευστό που ρέει ακατάπαυστα μεταξύ των σωμάτων και μέσα από αυτά*». Ο Βενιαμίν πίστευε πως ο ήχος είναι το αποτέλεσμα της μετάδοσης του κλονισμού των μορίων του «*ηχογόνου*» ενός σώματος.

«*Ηχογόνο*» ονομάστηκε μία από της μορφές που μπορεί να λάβει το «*Πανταχηκίνητο*», και συγκεκριμένα αυτή που παράγει τους διάφορους ήχους, την *ηχώ* και την *αρμονία* της μουσικής. Οι σύγχρονες θεωρίες αντιμετωπίζουν τον ήχο ως ένα *κύμα*, το οποίο δεν διαδίδεται στο κενό. Είναι ασαφές τι προέβλεπε ο Βενιαμίν να συμβεί αν γινόταν απόπειρα διάδοσης του ήχου στο διάστημα, αφού εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν οι προϋποθέσεις για ένα τέτοιο πείραμα.

Δύο άλλες εκδοχές του «*Πανταχηκίνητου*», ήταν η *θερμότητα* και ο *ηλεκτρομαγνητισμός*. κι εδώ ο Βενιαμίν φάνηκε πρωτοπόρος στην εποχή του. Ως *θερμογόνο* εννοούσε τη μορφή αυτή του «*Πανταχηκίνητου*», με την οποία αυτό ρέει από σώμα σε σώμα. Όσον αφορά τον *ηλεκτρομαγνητισμό*, ο Βενιαμίν θεωρούσε πως το «*ηλεκτρικό ρευστό*» είναι υπεύθυνο για τη δημιουργία και διάδοση ηλεκτρικών φαινομένων, ενώ αντίστοιχα το «*μαγνητικό ρευστό*» εξηγούσε τα μαγνητικά φαινόμενα έλξης και άπωσης. Για να ερμηνεύσει την αλληλεξάρτηση των δύο αυτών φαινομένων, η οποία τότε αποτελούσε πολύ σύγχρονη παρατήρηση, ο Βενιαμίν αναφέρει το εξής εκπληκτικό: «*η μεγάλη αυτή ομοιότητα μεταξύ ηλεκτρικού και μαγνητικού ρευστού ήθελεν ίσως μεταβληθή και εις ταυτότητα*». Η φράση του αυτή *επιβεβαιώθηκε με το πέρασ πολλών χρόνων, αφού ο ηλεκτρομαγνητισμός γεφύρωσε τα δύο αυτά φαινόμενα*.

Η τεράστια συνεισφορά του Βενιαμίν δεν ήταν μόνο προς τις θετικές αλλά και προς τις ανθρωπιστικές επιστήμες. Όμορες επιστήμες καθώς είναι η Φιλοσοφία, η Ιστορία και η Θεολογία, με βάση το έργο του Βενιαμίν, στα διδασκόμενα μαθήματα της Φιλοσοφίας, της Ιστορίας και των Θρησκευτικών, από το έργο του μπορούν να αντλήσουν αποσπάσματα που, ως πρωτογενείς πηγές, αξίζει να ενταχθούν και κατάλληλα να αξιοποιηθούν στα υπό σύνταξη Νέα Προγράμματα Σπουδών.

Τόσο στο μάθημα της Φιλοσοφίας όσο και στο μάθημα των Θρησκευτικών, όπου οι έννοιες: «*ηθική*», «*δικαιώματα*», «*δικαιοσύνη*», «*ζωή*» κ.ά., έχουν ισχυρή παρουσία, προτείνουμε τα εξής. Όσον αφορά στο έργο του *Στοιχεία Ηθικής*, προτείνουμε την αξιοποίηση της προκήρυξης του Βενιαμίν που δημοσιεύτηκε στο *Λόγιο Ερμή*, τον Μάρτιο

του 1819. Ως κείμενο επεξεργασίας στις ενότητες για τη σημασία της «*Ηθικής*». Συγκεκριμένα, μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να διακρίνουν το περιεχόμενο και τη σημασία που αποδίδεται στον όρο *Ηθική*, με έμφαση στη σύγκριση μεταξύ επιστήμης και *Ηθικής*, και να τοποθετηθούν πάνω στις απόψεις του φιλοσόφου Βενιαμίν. Με αφορμή την παρατήρηση του Βενιαμίν σχετική με «*την παντελή έλλειψιν της διδασκαλίας της Ηθικής από των ημετέρων σχολείων*», μπορεί επιπλέον να συζητηθεί ο χώρος που καταλαμβάνει η *Ηθική* σήμερα στα σχολικά προγράμματα και στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Επίσης, πρόσφορη θα ήταν η αναφορά και επεξεργασία των παρακάτω σημείων της θεωρίας του: ο ορισμός της αρετής ως «*δαπάνη των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου προς διατήρησιν των φυσικών δικαιωμάτων του άλλου*»· ακόμη, ο καθορισμός των φυσικών δικαιωμάτων (οίκτος, ελεημοσύνη, δικαιοσύνη) και των φυσικών καθηκόντων (προστασία της ζωής και της περιουσίας του άλλου, μη παρεμπόδιση της βελτίωσης της ζωής, ελευθερία σκέψης και μη αφαίρεση της ελευθερίας του άλλου). Τα παραπάνω σημεία της θεωρίας του μπορούν πολλά να προσφέρουν στην εξέταση των κριτηρίων *ηθικής ορθότητας*, μια προσέγγιση που θα κινείται σε ένα πιο πρακτικό και λιγότερο θεωρητικό επίπεδο, το οποίο και θα επιτρέπει στους μαθητές να κατανοήσουν πληρέστερα την έννοια της *αρετής* και να αντιληφθούν εποικοδομητικά τη σημασία της.

Πέραν, ωστόσο, από τα στοιχεία στην θεωρία του περί *Ηθικής*, θα ήταν σκόπιμο να γίνει και μια συνολική αναφορά στο έργο του, με έμφαση στην ενότητα που διακρίνουν τον εξωτερικό και τον εσωτερικό κόσμο, καθώς μέσα από αυτή τη διευρυμένη οπτική, η *Ηθική* καταδεικνύεται ως μια από τις παραμέτρους που ορίζουν την επαφή του ανθρώπου με την πολυδιάστατη πραγματικότητα. Ο Βενιαμίν, ένας από τους χαρισματικούς «*πανεπιστήμονες*» του Νεοελληνικού Διαφωτισμού μιλά με το έργο του για αυτό το «*Όλον*», επομένως μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως διδακτικό παράδειγμα, έτσι ώστε και η *Ηθική* να ενταχθεί μέσα σε αυτή τη συνολική και ενοποιητική εικόνα. Προς την κατεύθυνση αυτή προτείνουμε: συνοπτική παράθεση των απόψεών του περί «*αίσθησης*», «*αισθητικότητας*» και περί «*διάκρισης*» σε *αλγεινά αισθήματα* που ονομάζονται *κακά*, και σε *ηδονικά αισθήματα* που ονομάζονται *αγαθά*.

Με βάση το άλλο έργο του *Στοιχεία Μεταφυσικής*, ως διδακτική αξιοποίηση, στα μαθήματα των Θρησκευτικών και της Φιλοσοφίας προτείνουμε την αξιοποίηση απόψεών του για την έννοια της «*συνείδησης*», στην εξής διάσταση: της υπέρβασης των ευσεβιστικών νοοτροπιών που συχνά πυκνά ευδοκιμούν στον θεολογικό χώρο, τις οποίες ευτυχώς δεν τις συναντάμε στο έργο του Βενιαμίν, αφού ο ίδιος ως κληρικός συγκρούστηκε με το θρησκευτικό συντηρητικό κλίμα της εποχής του. Εξού και ο κατατρεγμός του απ' αυτό. Η *Μεταφυσική*, άλλωστε, αποτελεί γόνιμο έδαφος με έννοιες και ιδέες της που, στα μαθήματα των Θρησκευτικών και της Φιλοσοφίας, μπορεί πολλά να προσφέρει υπό την εξής, βέβαια, προοπτική: η χρησιμοποίηση αποσπασμάτων από το συγκεκριμένο έργο να γίνει χωρίς προκαθορισμένες πεποιθήσεις και αντιλήψεις, με κριτήρια, δηλαδή, που ακριβώς ορίζουν οι στόχοι της φιλοσοφικής και θρησκευτικής δραστηριότητας.

Συμπεράσματα

Έχοντας τα παραπάνω υπόψη καταλήγουμε στα παρακάτω συμπεράσματα:

Ως μαθηματικός και φυσικός επιστήμονας ο Βενιαμίν Λέσβιος, πράγματι, υπήρξε πρωτοποριακός για τα επιστημολογικά και παιδαγωγικά – διδακτικά δεδομένα της εποχής του. Το μαθηματικό - φυσικό έργο του ήταν εντυπωσιακό. Η σύλληψη και η ευρηματικότητα επί παραδείγματι του «*Πανταχηκίνητου*», αποτελεί υπόδειγμα για τα σχολεία της εποχής μας, τα οποία όχι μόνο αντιμετωπίζουν συχνά ελλείψεις στον εξοπλισμό και τις υλικοτεχνικές υποδομές τους, αλλά δεν κάνουν τέτοια πειραματικά άλματα προς τα εμπρός. Εδώ, η προσφορά του Βενιαμίν είναι σημαντική και για τον εξής επιπλέον λόγο: κατά την παραμονή του στο Παρίσι, όπου η γνωριμία του με τον Αδαμάντιο Κοραή και την ένταξή του στον κύκλο των Ιδεολόγων (Ιδεολόγοι υπήρξε μαθητής του Λαβουαζιέ, εξέχοντα χημικού του 18^{ου} αιώνα. Σ' αυτόν, λοιπόν, οφείλεται η σε βάθος ενασχόλησή του με πειράματα.

Επίσης, ως φιλόσοφος και θεολόγος ο Βενιαμίν ήταν πρωτοπόρος. Η θέση του λόγου χάρη ότι η διδασκαλία της ηθικής προπορεύεται της

μεταφυσικής μπορεί να χαρακτηριστεί επαναστατική για την εποχή του. Μέσω αυτής της αναφοράς του κατανοούμε πως το έργο του έχει μεγάλη σημασία για την ηθική κυρίως διαμόρφωση του ανθρώπου, και τον βοηθά στην κατανόηση και επίλυση δύσκολων φιλοσοφικών και θεολογικών ερωτημάτων. Πέραν, όμως, αυτών δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η συνεισφορά του Βενιαμίν στην Επανάσταση του 1821 υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη των πολεμικών γεγονότων. Η συμμετοχή του στη Φιλική Εταιρεία, μπορεί και οφείλει να αποτελέσει πηγή στη διδασκαλία του μαθήματος της Νεοελληνικής Ιστορίας, και στις δύο Γ΄ τάξεις που διδάσκεται αυτή η περίοδος της Ιστορίας, του Γυμνασίου και του Λυκείου.

Τέλος, θα ήταν επωφελές, στα υπό διαμόρφωση Νέα Προγράμματα Σπουδών, να ληφθεί υπόψη και το έργο άλλων Ελλήνων λογίων, σύγχρονων του Βενιαμίν, όπως του Ευγένιου Βούλγαρη και του Νικηφόρου Θεοτόκη. Θα ήταν μια πολύ καλή ευκαιρία οι σημερινοί μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, με διεπιστημονικό τρόπο να έρθουν σε επαφή με ζητήματα που επιγραμματικά και σύντομα παραπάνω θίξαμε.

Βιβλιογραφία

Αμπατζή, Ι. Ε. (2017). *Πανταχekίνητον. Το μεταφυσικόν θεμέλιον της κοσμολογίας και της γνωσιολογίας στα Στοιχεία της Μεταφυσικής του Βενιαμίν Λεσβίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ίδρυμα Ερεύνης και Εκδόσεων Νεοελληνικής Φιλοσοφίας.

Αργυροπούλου, Ρωξάνη. (2003). *Ο Βενιαμίν Λέσβιος και η ευρωπαϊκή σκέψη του 18^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Αργυροπούλου, Ρωξάνη. (1994). (Επιμ.). *Βενιαμίν Λέσβιος Στοιχεία Ηθικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέντρο Νεοελληνικών Σπουδών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Η περίπτωση του Βενιαμίν Λεσβίου. Πρακτικά Πανελληνίου Επιστημονικού Συνεδρίου. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Λέσχη Πλωμαρίου «Βενιαμίν Λέσβιος». Αγία Σιών.

Επιστημονική Επετηρίς Ιεράς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Ερεσού και Πλωμαρίου 4 (2009).

Φρυδάκη, Ευαγγελία. (2009). *Η διδασκαλία στην τομή της νεωτερικής και μετανεωτερικής σκέψης*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.